

संस्कृतम् (केन्द्रिकम्) (कोड सं. 322)
पाठ्यक्रमः परीक्षानिर्देशाश्च (2019-2020)

अवधि: – होरात्रयम्

कक्षा – XI प्रश्नपत्रम्

पूर्णाङ्काः 80+20

अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारो भागाः भविष्यन्ति ।	अङ्काः
भागः “क” अपठित-अवबोधनम्	10
भागः “ख” रचनात्मककार्यम्	15
भागः “ग” अनुप्रयुक्तव्याकरणम्	20
भागः “घ”	35
➤ पठित-अवबोधनम् (25 अङ्काः)	
➤ संस्कृतसाहित्येतिहासस्य परिचयः (10 अङ्काः)	
भागः “ङ” आन्तरिकमूल्याङ्कनम्	20

प्रतिभागं विस्तृतविवरणम्

भागः ‘क’ अपठित-अवबोधनम्

	अङ्काः	कालांशाः
80-100 शब्दपरिमितः एकः सरलः अपठितः गद्यांशः ।	10	20
प्रश्नवैविध्यम्		
i. एकपदेन उत्तरम्	2	
ii. पूर्णवाक्येन उत्तरम्	4	
iii. वाक्ये कर्तृक्रिया-पदचयनम्, सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः, विशेषण- विशेष्य/पर्याय/विलोमादिचयनम्	2	
iv. समुचितशीर्षकलेखनम्	2	

भागः ‘ख’ रचनात्मकं कार्यम्

अङ्काः कालांशाः

	(15)	(30)
1. औपचारिकम् अनौपचारिकं पत्रम्/प्रार्थनापत्रम् (मञ्जूषायाः सहायतया पूर्णं पत्रं लेखनीयम्)	5	
2. लघुकथा (शब्दसूचीसाहाय्येन, रिक्तस्थानपूर्ति-माध्यमेन)/वार्तालापे एकपक्षपूरणम्	5	
3. हिन्दीभाषया आङ्ग्लभाषया वा लिखितानां पञ्चसरलवाक्यानां संस्कृतभाषया अनुवादः ।	5	

भागः 'ग' अनुप्रयुक्तव्याकरणम्

	अङ्काः(20)	कालांशाः(60)
1. प्रत्ययाः – क्त, क्तवतु, क्त्वा, तुमुन्, ल्यप्, तव्यत्, अनीयर् ।	3	
2. सन्धिः – पाठ्यपुस्तके प्रयुक्तपदानां सन्धिविच्छेदः सन्धिकरणं च। स्वरसन्धिः – दीर्घः, गुणः, वृद्धिः, यण, अयादि, प्रकृतिभावः । व्यञ्जनसन्धिः – श्रुत्वम्, ष्टुत्वम्, जश्त्वम्, षत्वम्, अनुस्वारः, परसवर्ण। विसर्गसन्धिः – सत्वम्, उत्त्वम्, रुत्वम्, लोपः, विसर्गस्थाने स, श, ष् ।	3	
3. शब्दरूपाणि – विभक्त्यनुसारं वाक्यप्रयोगः । अजन्ताः – बालक, फल, रमा, कवि, पति, मति, वारि, नदी, शिशु, धेनु, मधु, वधू, पितृ, मातृ, कर्तृ, एवं समानान्तरप्रयोगाः । हलन्ताः – राजन्, गच्छन्, भवत्, आत्मन्, विद्वस्, चन्द्रमस, वाच् एवं समानान्तरप्रयोगाः । सर्वनामानि- सर्व, यत्, तत्, किम्, इदम्, (त्रिषु लिङ्गेषु) अस्मद्, युष्मद् । सङ्ख्यावाचकशब्दाः – एकसङ्ख्यातः पञ्चसङ्ख्यापर्यन्तम् (त्रिषु लिङ्गेषु) ।	3	
4. धातुरूपाणि – लट्, लृट्, लोट्, लङ्, विधिलिङ् इति पञ्चलकारेषु अधोलिखितधातूनां वाक्येषु प्रयोगः । परस्मैपदिनः – भू, पठ्, गम्, लिख्, पा, स्था, दृश्, अस्, कथ, भक्ष्, घ्रा, क्रुध्, हन्, श्रु, नृत्, स्पृश्, चुर्, कथ् । आत्मनेपदिनः – लभ्, सेव्, मुद्, याच् । उभयपदिनः – कृ, ह्, क्री, ग्रह्, शक्, (केवलं लट्-लृट्-लकारयोः)	3	
5. कारक-उपपदविभक्तिप्रयोगः	3	
6. सामान्यं वाच्य-परिवर्तनम् (लट्-लकारे, क्त-क्तवतु-प्रत्यययोः माध्यमेन भूतकालार्थं च)	2	

7. अशुद्धि-संशोधनम् (लिङ्ग-वचन-पुरुष-विभक्ति-कालाधारितम्)

3

भाग: 'घ' (i) पठित-अवबोधनम्

	अङ्काः(35)	कालांशाः(85)
(अ) पठित-अवबोधनम्	25	
1. अंशत्रयम्	15	
एकः गद्यांशः, एकः पद्यांशः, एकः नाट्यांशः च ।	(5+5+5)	
पाठ्यांश-आधारितं प्रश्नवैविध्यम्	1	
एकपदेन उत्तरम्	2	
पूर्णवाक्येन उत्तरम्	2	
विशेषण-विशेष्य/पर्याय/विलोमादिचयनम्, वाक्ये कर्तृक्रिया-पदचयनम्, सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः		
2. भावार्थलेखनम् / प्रदत्ते भावार्थत्रये शुद्धभावार्थचयनम्	3	
3. प्रदत्तेषु अन्वयेषु रिक्तस्थानपूर्तिः / प्रश्नपत्रात् भिन्नं पाठ्यपुस्तकस्य श्लोकमेकं लिखित्वा भावार्थलेखनम्	3	
4. प्रदत्तवाक्यांशानां सार्थकं संयोजनम् ।	2	
5. प्रदत्तपङ्क्तिषु प्रसङ्गानुसारं पदानाम् अर्थलेखनम् ।	2	

भाग: 'घ' (ii) संस्कृत-साहित्येतिहासस्य सामान्यः परिचयः

अङ्काः(10) कालांशाः(25)

संस्कृतेन वस्तुनिष्ठ/अतिलघूत्तरप्रश्नमाध्यमेन अधोलिखितसंस्कृतसाहित्यविषयकः परिचयः

1. संस्कृतशब्दस्य व्युत्पत्तिः । 1
2. वेदः, उपनिषद्, पुराणम्, स्मृतिः, रामायणम्, महाभारतम् । 3
3. गद्यकाव्यम्, पद्यकाव्यम्, चम्पूकाव्यम् 3
4. नाटकम्, प्रमुखनाट्यतत्त्वानां प्रदत्तपरिभाषासु शुद्धपरिभाषाचयनम् 3

भागः "ङ" आन्तरिक-मूल्याङ्कनम्

अङ्काः(20)

1. परियोजनाकार्यम् - 10 अङ्काः

2. गतिविधयः - 10 अङ्काः

उद्देश्यानि –

- ❖ छात्राणां विविध-जीवन-कौशलानां विकासः ।
- ❖ छात्राः समाजस्य विविध-समस्याः ज्ञात्वा समाधाने समर्थाः स्युः ।
- ❖ गवेषणात्मक-चिन्तनशक्तेः विकासः ।
- ❖ संस्कृत-जगतः समस्यानां सम्मुखीकरणम् ।
- ❖ छात्राणां सृजनात्मकक्षमतायाः विकासः ।
- ❖ श्रवण-भाषण-पठन-लेखनकौशलानां विकासः ।
- ❖ आत्मविश्वासस्य संवर्धनम् ।

क्र. सं.	गतिविधयः	उदाहरणानि	अङ्काः	निर्देशाः	मूल्याङ्कनविन्दवः
----------	----------	-----------	--------	-----------	-------------------

1	परियोजना -कार्यम्	<ul style="list-style-type: none"> ❖ मिथ्यावार्तायाः (Fake News) दुष्प्रभावाः। ❖ अध्ययने अन्तर्जालस्य उपयोगिता ❖ संस्कृतं व्यवहारभाषां कर्तुं समस्याः समाधानञ्च । ❖ "सोशलमीडिया" इत्यस्य सदुपयोगः। ❖ भारतीयसंस्कृतौ वैज्ञानिकचिन्तनम् । ❖ स्वक्षेत्रे जायमानस्य प्रदूषणस्य कारणानि समाधानञ्च । ❖ स्वक्षेत्रे स्वच्छभारताभियानस्य स्थितिः। ❖ संस्कृताध्ययनं प्रति छात्राणाम् उदासीनतायाः कारणानि तन्निराकरणोपायाश्च । ❖ आयुष्मद्भारतम् ' इति सर्वकारीय-योजनाविषये लाभार्थिनां जागरूकतायाः विश्लेषणम् । 	10	<ul style="list-style-type: none"> ❖ सत्रारम्भे एव विषयः सूचनीयः। ❖ आवर्ष छात्राः एतेषु विषयेषु अध्ययनं कुर्युः। ❖ शिक्षकेण समये समये परियोजनाकार्यस्य प्रगतिः ज्ञातव्या छात्राणां च मार्गदर्शनं करणीयम्। ❖ कदाचित् छात्राः संस्कृतेन लेखितुं कष्टमनुभवन्ति तदा शिक्षकेण साहाय्यं करणीयम् । ❖ परियोजनाकार्याणां विवरणं सप्रमाणं सुरक्षितं स्थापनीयम् । ❖ परियोजनाकार्याणि संस्कृतेन एव भवेयुः । 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ मौलिकता ❖ विषयसम्बद्धता ❖ शुद्धता ❖ समयबद्धता ❖ प्रस्तुतीकरणम्
---	----------------------	--	----	---	--

2	श्रवण- भाषण- कौशलम्	<ul style="list-style-type: none"> ❖ कथा ❖ संवादः/ वार्तालापः ❖ भाषणम् ❖ नाटकम् ❖ वार्ताः ❖ आशुभाषणम् ❖ वार्तावलिः (समूहचर्चा) ❖ संस्कृतगीतानि ❖ श्लोकोच्चारणम् 	05	<ul style="list-style-type: none"> ❖ छात्राः कामपि कथां श्रावयितुं शक्नुवन्ति । ❖ शिक्षकः कमपि विषयं सूचयित्वा परस्परं संवादं कारयितुं शक्नोति। ❖ दूरदर्शने वार्तावली इत्याख्यः संस्कृत-कार्यक्रमः प्रसारितः भवति तं द्रष्टुं छात्राः प्रेरणीयाः। ❖ श्रवण-कौशल-मूल्याङ्कनाय शिक्षकः स्वयम् अपि कथां श्रावयित्वा ततः सम्बद्ध-प्रश्नान् प्रष्टुं शक्नोति । ❖ वर्षे न्यूनातिन्यूनं त्रयः गतिविधयः कारणीयाः तेषु सर्वोत्तमाः अङ्काः ग्राह्याः। ❖ विवरणं सप्रमाणं सुरक्षितं स्थापनीयम् । 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ उच्चारणम् ❖ शुद्धता ❖ समयबद्धता ❖ प्रस्तुतीकरणम् ❖ आरोहावरोह- गतियति-प्रयोगः
3	लेखन- कौशलम्	<ul style="list-style-type: none"> ❖ विविधविषयान् आधृत्य मौलिकलेखनम् ❖ यथा- माता, पिता, गुरुः, पर्यावरणम्, विद्या, योगः, समयस्य सदुपयोगः, शिक्षा, अनुशासनम् इत्यादयः । ❖ शैक्षिकभ्रमणस्य संस्कृतेन प्रतिवेदनलेखनम् । 	05	<ul style="list-style-type: none"> ❖ छात्राः यथाशक्यं कक्षायामेव लेखनकार्यं कुर्युः । ❖ अत्र पञ्जिका-निर्माणम् अपि कारयितुं शक्यते । ❖ विवरणं सप्रमाणं सुरक्षितं स्थापनीयम् । 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ विषय-सम्बद्धता ❖ शुद्धता (विशेषतः पञ्चमवर्णस्य प्रयोगः) ❖ समयबद्धता ❖ सुलेखः ❖ प्रस्तुतीकरणम्

	<ul style="list-style-type: none"> ❖ दैनन्दिनीलेखनम् । ❖ सङ्केताधारितं कथालेखनम् । ❖ श्रुतलेखः 				अवधातव्यम् -
--	---	--	--	--	--------------

अवधातव्यम् –

1. उपर्युक्त-परियोजनाकार्याणि गतिविधयश्च उदाहरणरूपेण प्रदत्ताः सन्ति । एतदतिरिच्य एतादृशाः अन्यविषयाः अपि भवितुमर्हन्ति ।
2. केन्द्रिय-माध्यमिक-शिक्षा-बोर्ड (CBSE) इत्यस्य प्रपत्रसङ्ख्या (Circular No.)- Acad-11/2019 इत्यनुसारम् 2019-2020 इति सत्रस्य आदर्शप्रश्नपत्रे वार्षिकप्रश्नपत्रे च 20 अङ्कानां वस्तुनिष्ठाः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

पुस्तकानि

- भास्वती - प्रथमो भागः (पाठ्यपुस्तकम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् ।
- व्याकरणसौरभम् (संशोधितसंस्करणम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् ।
- रचनानुवादकौमुदी (सहायकपुस्तकम्) कपिलदेवद्विवेदीलिखितम् विश्वविद्यालयप्रकाशनम्, वाराणसी ।
- संस्कृतसाहित्यपरिचयः (सन्दर्भपुस्तकम्) (संशोधितसंस्करणम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् ।
- वेदपारिजात (अतिरिक्ताध्ययनार्थम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् ।